

**YOSHLARDA EK`OLOGIK MADANIYATNI
SHAKLLANTIRISH OMILLARI**

Yuldasheva Durdona Amanbay qizi

UrDPI Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

XXI asr insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammo — ekologik muvozanatning buzilishi va atrof-muhitning tobora yomonlashib borayotgani. Global miqyosda iqlim o'zgarishi, biyoxilma-xillikning kamayishi, suv va havo ifloslanishi kabi jarayonlar nafaqat tabiatga, balki inson salomatligi va iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shuning uchun ekologik muammolarni bartaraf etishda faqat texnologik yechimlar yetarli emas; ijtimoiy ong, xususan ekologik madaniyatning shakllanishi muhim omil hisoblanadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti esa uning ekologik barqarorligiga bog'liqdir. Ekologiya masalalari naqadar dolzarb va hayot-mamot masalasi ekanligini bugun ahli tushunib yetmoqda. Boshqa aytadigan bo'lsak, pandemiya kabi ofatlar insoniyat ko'zini yanada keng ochdi. Tabiiy talofatlar, ko'proq inson faoliyatidan kelib chiqayotgan oqibatlar esa tobora ko'proq namoyon bo'lmoqda. Buni aqli va his-tuyg'usi bor har bir inson qayerda yashamasin anglab yetadi. Albatta, muammoga turlicha yechimlar mavjud, ammo bosh yo'l — ekologik madaniyat, ma'naviy mas'uliyat, ta'lim-tarbiyaga va amalda birlashgan yondashuvdir.

Zero, odamni tabiatiga munosabatlaridagi yondoshuvlari tubdan o'zgarmasa, chuqur ilmiy–ma'rifiy asoslarga ega bo'lmasa – olamdagi ekologik vaziyat o'zgarmas. Shu boisdan, yoshlarda ekologik qadriyatlarni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi usul va vositalari ta'sirini oshirish tamoyillariga e'tibor qaratish muhim ma'no va hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Toza tabiiy muhitni asrash kerak deganimiz bilan u asralib qolmaydi. Uning asrash uchun insonlar qalbida va ayniqsa ertangi avlod qalbida tabiatga nisbatan mehr-ma'rifatini uyg'otmoq darkor. Bu avvalo, yoshlarda ekologik qadriyatlarni

shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi usul va vositalarini qaydarajada mukammaligiga, uning ta'siri samaradorligini oqilona ko'lamli darajasiga hamda mavjud jamiyatning ekologik madaniy ongi va tafakkur darajasiga bog'liqdir.

Ekologik madaniyat — insonning tabiatga ongli munosabati, ekologik muammolarni anglab olish va ularni bartaraf etishda ko'nikmalarga ega bo'lish, shuningdek kundalik hayotda ekologik qadriyatlar asosida yashash odatlaridir. Ushbu madaniyatni yosh avlod ongiga chuqur singdirish barqaror rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Chunki aynan yoshlar jamiyatning eng faol va o'zgaruvchan qatlami bo'lib, kelajakda davlat va jamiyat taraqqiyotini belgilovchi asosiy kuch bo'ladi.

Ekologik madaniyat mazmunini muayyan qoida keltirmasdan, quyidagi o'zaro bog'langan komponentlar yig'indisi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq:

- Kognitiv (ekologik ahamiyatga ega bilimlar);
- Aksiologik (ekologik qadriyatlar, baholashlar, munosabatlar, tajribalar, hissiy rezonans);
- Me'yoriy (axloqiy va ekologik imperativlar, axloqiy me'yorlar, qoidalar, taqiqlar, ekologik an'analar);
- Ijodiy va faol (ijodiy, proyektiv, ekologik jihatdan oqilangan faoliyat tajribasi);
- Xulq-atvor (tabiatga nisbatan tabiiy harakatlar, tabiat bilan munosabatlarda hamkorlik);
- Tafakkurning ekologik uslubi (tabiat va ijtimoiy-madaniy jarayonlarni yaxlitlik pozitsiyasidan ko'rib chiqish, inson va tabiatning sheriklik asosida yonmayon mavjudligini tan olish, tirik tabiatning qadr-qimmati, u bilan insonning birligi va boshqalar).

Ekologik madaniyatning aniqlangan tarkibiy qismlari diagnostika vositalari bo'lib, ko'rsatilgan komponentlar asosida uning shakllanishi mezonlarini (yuqori, o'rta, past) aniqlash imkonini beradi. Ekologik madaniyatga ega bo'lgan shaxs nafaqat

tashqi dunyo (tabiat, jamiyat), balki uning ichki dunyosi bilan ham uyg'unlikka erishish qobiliyati bilan ajralib turadi.

Ekologik madaniyatning shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

1. Ta'lim. Ekologik madaniyatni shakllantirishda ekologik ta'lim asosiy o'rin tutadi. Bu odamlarga atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligini tushunishga yordam beradi va ularni himoya qilish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi. 2. Tarbiya. Ota-onalar va boshqa muhim kattalar bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga ta'sir qilishi mumkin. Ular ularga atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq qadriyatlar va xatti-harakatlar normalarini etkazishlari mumkin.

3. Tajriba. Tabiat bilan o'zaro munosabatlarning shaxsiy tajribasi ham ekologik madaniyatning shakllanishiga ta'sir qiladi. Tabiatda ko'p vaqt o'tkazadigan odamlar ko'pincha uni asrash haqida ko'proq ongli bo'lishadi.

4. An'analar va qadriyatlar. Madaniy an'analar va qadriyatlar odamlarning atrof- muhitga bo'lgan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ba'zi madaniyatlar tabiat bilan chuqur aloqada bo'lib, uni muqaddas deb bilishadi.

5. OAV. Jamoatchilik fikri va qadriyatlarini shakllantirishda ommaviy axborot vositalari muhim o'rin tutadi. Ular atrof-muhit muammolari haqida ma'lumot tarqatishi va odamlarni uni himoya qilish uchun harakat qilishga undashi mumkin.

6. Qonunchilik. Atrof-muhitni muhofaza qilishni tartibga soluvchi qonun hujjatlari ham ekologik madaniyatni shakllantirishga sezilarli ta'sir qiladi. Chunki, ular tabiatni muhofaza qilish uchun odamlar amal qilishi kerak bo'lgan qoidalar va standartlarni belgilashlari mumkin.

Ekologik madaniyatni yoshlar ongida shakllantirish masalasi bugungi kunda nafaqat ta'lim tizimi, balki kengroq ijtimoiy, madaniy va siyosiy kontekstda ham muhim o'rin egallamoqda. Ilmiy adabiyotlarda ekologik madaniyat tushunchasi bir necha yondashuvlar asosida izohlanadi. "Ekologik madaniyat bu insonning atrof-muhitga nisbatan ongli, ijtimoiy mas'uliyatli va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan munosabatidir". Muallif ekologik madaniyatni talabalarda shakllantirish uchun uzluksiz ta'lim tizimining har bir bosqichida ekologik bilimlarning izchil berilishini ta'kidlaydi.

Ekologik madaniyatni yoshlar ongiga singdirishda, ayniqsa, ularning ekologik savodxonligini oshirish muhim o‘rin tutadi. "Ekologik savodxonlik nafaqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki amaliy faoliyat, ijtimoiy tashabbuslar va barqaror turmush tarzini shakllantirish orqali mustahkamlanadi". Ularning fikricha, ekologik salomatlik va madaniyat bir-biriga chambarchas bog‘liq bo‘lib, ekologik stress inson salomatligi va madaniyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Yana bir muhim manbada ekologik madaniyat va ongni rivojlantirishda xavfsizlik tizimlari va ekologik xatarlarning baholanishi yoritiladi: "Jamiyatda ekologik xavf va xavfsizlikni boshqarish faqat texnik vositalar bilan emas, balki aholining ekologik ongini yuksaltirish orqali ham amalga oshiriladi". Ushbu yondashuv ekologik madaniyatni xavfsizlik paradigmasi bilan bog‘laydi. Plumwood esa ekologik madaniyatga g‘arb falsafasining tanqidi orqali yondashadi: "Tabiatni insondan ajratilgan, passiv obyekt sifatida ko‘rish – ekologik inqirozning asosiy sabablaridan biridir". U ekologik tafakkurda inson markazli qarashlar o‘rniga muvozanatli, o‘zaro bog‘liqlik asosidagi yondashuvni taklif qiladi.

Shuningdek, ekologik ongni shakllantirishda iqtisodiy omillar ham ahamiyatga ega. "Atrof-muhitni asrash bilan bog‘liq faoliyatlar iqtisodiy rag‘batlar bilan uyg‘unlashgandagina keng ijtimoiy qamrovga ega bo‘ladi". Bu iqtibos orqali ekologik madaniyatni rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlarning o‘rni ta’kidlanadi. Shu tarzda, ekologik madaniyatga oid adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, bu masala ko‘p qirrali bo‘lib, u ta’lim, madaniyat, xavfsizlik, sog‘liqni saqlash va iqtisodiy siyosat bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu esa uni yoshlar ongiga chuqur singdirish uchun kompleks yondashuv zarurligini anglatadi. Zamonaviy dunyoda atrof-muhitni muhofaza qilish uchun har bir inson o‘zining ekologik madaniyatini yuksaltirishga intilishi, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan tadbirlarda faol ishtirok etishi maqsadga muvofiq sanaladi.

Ekologik madaniyat – bu barchamizda ongli ravishda shakllanib boradigan tuyg‘u va biz uni hayotimiz davomida amaliy harakatlarimiz bilan rivojlantirib borishimiz lozim.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish, rivojlantirish innovatsion usul va vositalarga taqozolangandir. Bu qonuniyatlarini inobatga olmaslik ekologik tahdidlarni yanada ortishiga sabab bo'ladi. Innovatsiyalar jamiyat kishilarini va yoshlarni halim-hazimlikka, oqilonalikka, kamhariylikka, samaradorlikka, saramjon- sarishtalikka, ekologik fahm-farosatiga, tozalik va ozodalikka, tabiat boyligiga boylik qo'shishga, uni gullab-yashnatish yo'lida himmatu-shijoatga, g'ayrat-tashabbusga, hikmatu hidoyatga chorlaydi.

Yoshlarni ekoinnovatsion fikrlash maydonlarini kengaytirish, sog'lom ilmiy ekologik g'oyalarga sadoqat ruhida tarbiyalash masalalari va mazkur qism bo'yicha quyidagilarni taklif sifatida kiritishimiz mumkin; birinchidan, bu boradagi tarbiya mavsumiy xarakterga ega bo'lmasligi lozim; ikkinchidan, yoshlar qalbi va ongini ekologik madaniyati bilan boyitadigan manbalar mavjud ekologik voqelikdan ortda qolmasligi kerak; uchinchidan, yoshlar ekologik ong va madaniyatini oshirishga sezilarli ta'sir etuvchi omillar tizimini yanada rag'batlantirishni oshirib borish darkor; to'rtinchidan, yoshlarni innovatsion ekologik fikrlashga turtki beradigan ilmiy asarlarni ko'paytirishga va ularni elektron versiyalarini ijtimoiy tarmoqlarda joylash muhimdir; beshinchidan, yoshlar o'rtasida ekobilimdonlik kechalarini tashkil etish maqsadga muvofiq va boshqalar.

Yoshlar ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ko'p qirrali bo'lib, ta'lim, oilaviy ta'sir, jamiyat, axborot texnologiyalari, innovatsion loyihalar va aktivizm kabi omillarni o'z ichiga oladi.

Ushbu omillar birgalikda yoshlarni atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli va ehtiyotkor munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Kelajak avlodning ekologik madaniyati esa butun insoniyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun bu jarayonni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish barchamizning vazifamizdir.

Bizningcha, yuqoridagilarni amalga oshirish yoshlarda sog'lom turmush tarziga oid ekobilimdonlik madaniyatni rivojlantiradi, ona tabiatga, uning boyliklariga, cheksiz sahovatiga muhabbat tuyg'ularini mustahkamlaydi va tabiat boyliklari

ustiga boylik qo'shish ishtiyoqini oshiradi hamda bu borada mustaqil va ratsional ilmiy-ma'rifiy yondoshishlariga muhim omil bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.X. Hamzayev. Ekologik ta'lim va tarbiya tushunchalarini shakllantirish tamoyillari. Ekologik madaniyat: muammo va yechimlar mavzusidagi respublika ilmiy- nazariy anjumani materiallar to'plami. 2025 yil. Buxoro (12may). 5-8 b.
2. S.G'. Siddiqova. Yashil tarbiyadan yashil ixtirolargacha: yashil taraqqiyotda ayollarning o'rni. EKOLOGIK MADANIYAT: MUAMMO VA YECHIMLAR mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallar to'plami. 2025 yil. Buxoro (12may). 8-12 b.
3. Jalilov Jamshid Azamatovich. Ekologik madaniyatni yoshlar ongida singdirish. International scientific and practical conference "Environmental protection and scientific foundations of the "green" economy", APRIL 4-5, 2025